

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Alix Kates Shulman
MEMOIRS OF AN EX-PROM QUEEN

Copyright © 1969, 1971, 1992, 1997 by Alix Kates Shulman

Preface copyright © 2019 by Alix Kates Shulman

Published by arrangement with Farrar, Straus and Giroux, New York.

Translation Copyright © 2023 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-04682-3

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

ALIKS KEJTS ŠULMAN

USPOMENE
BIVŠE
LEPOTICE

Prevela Maja Šoljan

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2023.

*Moja zahvalnost sestrama iz Redstokingsa, Afri,
i Dejvidu Sigalu (1928–1970), koji me je pokrenuo*

PREDGOVOR

izdanju iz 2019.

Pre pola veka, u onim ranim, eksplozivnim danima borbe za oslobođenje žena, napisala sam mračno humorističan roman *Uspomene bivše lepotice* da ukažem na to kako je, s obzirom na tretman devojaka i žena u društvu, feministički pokret neophodan. Gorko-sladak portret jedne bele devojke iz srednje klase na putu ka sazrevanju, roman na pomalo podsmešljiv i ciničan način ocrtava čitav niz situacija koje su se u ono vreme smatrale ili tabuom ili sasvim beznačajnim: nasilje, silovanje, ilegalni pobačaj, dvostruki rodni standardi, diskriminacija na poslu, očajnička potraga za lepotom, višestruki okovi braka, majčinstva i ljubavi – sve ono što se naizgled smatralo uobičajenim pojavama u odnosima između muškaraca i žena.

Danas mnogi od problema s kojima se suočava Saša Dejvis, bivša lepotica maturalne zabave iz naslova, imaju snažno i emocionalno nabijeno ime: seksualno uznemiravanje – termin koji je skovan dugo nakon što sam napisala roman.

U tri godine, koliko je prošlo otkako sam ponudila ideju izdavaču do izlaska knjige iz štampe 1972, feminističke su se ideje proširile i doprle do dovoljno ljudi da podstaknu glad za drugačijim pogledom na život žene i *Uspomene* su postale bestseler. Za ideju sam dobila

uobičajeni avans, ali knjiga je stekla popularnost i pre nego što je objavljena. Prvi primerci probnih otisaka koji su cirkulisali među izdavačima postali su vruća roba jer su ih sekretarice (koje su se tada još zvale sekretarice, a ne asistentkinje urednika) slale jedna drugoj iz ruke u ruku; *Pablišers vikli*, stručni časopis koji objavljuje kritike mesec i po ili dva pre izlaska književnog dela, napisao je kako „knjiga već ima ozbiljnu gerilsku reputaciju“. Šefovi izdavačkih kuća – svi redom muškarci u ona vremena kad se u oglasima za posao još bez ustručavanja tražilo „osoblje, m“, ili „osoblje, ž“ – nisu mogli da shvate zašto je knjiga izazvala toliku pažnju još i pre službenog izlaska, pa su me pozvali u stranu da im objasnim u čemu je tajna. Uprkos tome, na dan kad je počela aukcija, ne samo da su se uključile sve najveće izdavačke kuće nego je i ponuda koja je pobedila ustanovila novi rekord za prava na objavljivanje u mekom povezu za prvi roman. Bio je to za današnje pojmove verovatno smešan iznos, ali opet dovoljan da mi omogući da i dalje pišem knjige i da pošaljem ček zahvalnosti svakom feminističkom časopisu koji je rizikovao da objavi moje radove pre nego što sam postala poznata – hrabrim časopisima s imenima kao što su *Ustajte, žene: časopis oslobođenja* (*Up from Under, Women; A Journal of Liberation*) i *Afra*, nazvan u čast Afre Ben (1640–1689), prve žene u zapadnom svetu koja je zarađivala za život pisanjem.

Prve su kritike smatrale da je roman „šokantan“, „zadivljujuć“, čak „traumatičan“, ali čitateljke su se smesta u njemu prepoznale. Feministkinje su se naglas smejale dok su ga čitale, buduće feministkinje su plakale, a neki su pak bili zbunjeni ili besni – poput onog mladog čoveka koji mi je pisao nedugo nakon izlaska romana i optužio me da sam ja kriva što ga je žena ostavila i odvela njihovu bebu kad je pročitala *Uspomene bivše lepotice*. „Zar ne mislite da možda i vi u tome imate neki udeo?“, otpisala sam mu ja.

Kako se pokret za ženska prava i dalje širio, pa su se ideje za koje se zalagao od „šokantnih“ pretvorile u opšteprihvaćene, roman je sa

svojim predfeminističkim miljeom uzdignut u kategoriju „feminističkog klasika“. To je osiguralo da nikad ne izađe iz štampe u Sjedinjenim Državama, čak i kad je antipokret bio u takvom zamahu da su mlade žene prezirale termin „feministički“ iako su i te kako koristile mnoge pogodnosti za koje mogu da zahvale upravo feminističkoj borbi. Kad je knjiga svečarski objavljena povodom dvadeset pet godina od izlaska, pa trideset pet godina od izlaska, pa četrdeset godina od izlaska u elektronskom obliku, Saša i njena autorka slavile su, ali pomešanih osećanja, svesne da je društveni pokret koji je inspirisao roman na izdisaju.

A onda su me, kao verovatno i sve ostale, iznenadili krupni politički prevrati u kojima su Sašine svakodnevne nevolje odjednom postale savremene i predmet žestoke političke akcije. #MeToo. #TimesUp. Pokret za ženska prava vratio se u život, raznolik i odlučan, i krenuo u protestni marš svetom. Reč „feministički“, toliko dugo prezrena, ponovno se poštuje, a mediji koji su donedavno zanemarivali ili ismevali žensku borbu sad je redovno pokrivaju; istovremeno, ponovno oživljena desničarska reakcija na feminizam nadvija se nad sadašnjost poput smoga. Uz ostale feminističke „klasike“, roman *Uspomene bivše lepotice*, u kojem se dramatiizuje i satirički prikazuje svaka vrsta seksualnog nasilja, danas se čita novim očima. Saša Dejavis, predfeministička lepotica, može se doživeti kao vesnik gnevnihi žena današnjice, a njena je priča mera koja pokazuje i koliko smo daleko dospele i koliko još daleko moramo da idemo.

Aliks Kejts Šulman,
Septembar 2019.

U nedelju, na dan mog prvog predavanja, neko mi je u hotelu ostavio zapečaćenu poruku. Anonimni pošiljalac me je upozoravao na zaveru protiv mene: uveravao me je da će neko pucati na mene kad budem ulazila u dvoranu... Lagano sam odšetala od hotela do mesta gde se održavao sastanak. Kad sam se već približila zgradi, instinktivno sam prinela licu veliku torbu koju uvek nosim. Ušla sam u dvoranu bez nepravilnosti i došla do govornice još držeći torbu uz lice. Tokom celog predavanja na umu mi je bila jedna misao: „Kad bih bar mogla da zaštitim lice...“ Sigurno nijedan muškarac ne bi mislio na lice u tim okolnostima. A ja sam se, usled mogućnosti da umrem, plašila da mi ne unakaze lice! Potreslo me je to što sam u sebi otkrila običnu žensku taštinu.

Emma Goldman, *Živeti moj život*

Devojka je bila ružna. Dosađivao sam se tokom celog puta.

Kazanova, *Memoari*

Naučila sam da ne verujem simetriji i decimalnom sistemu. Postojalo je doba kad bih učinila sve za šta sam imala deset dobrih razloga, ili pak sve za šta nisam mogla naći razlog protiv, doba kad ne bih odolela izazovu.

Sad sam opreznija. Imam decu i odgovornosti. Sumnjičava sam prema razlozima i odbojna prema izazovima. Dokazi sugerišu da je priroda verovatno neuravnotežena, da deset nije ništa istinitije od četiri, da um ne caruje.

U skladu s tim, sumnja je moj moto. Da podelim s drugima ono što sam naučila (i da se bavim nekim zanimljivim poslom sad kad sam prošla tridesetu i deca su u školi), napisaću memoare. Svoju priču neću početi ni od početka pa dalje, kako čitalac očekuje, ni od kraja pa unazad, kako se pisac priseća, već radije negde između, gde kažu da leži istina.

Na železničkoj stanici u Evropi, dakle, pripravna da ostavim svog prvog muža, po svoj prilici sasvim nerazborito.

Dok je *Orijent ekspres* kloparao ulazeći u promrzlu minhensku Glavnu železničku stanicu (a ja pravo iz Madrida!) da me izbaci na peron i u zagrljaj muža koji me čeka, nisam imala nikakav veličanstven plan. Znala sam samo da imam nešto manje od dva minuta da se zamotam, skupim svoje rečnike i stvari, iščeprkam kartu i nađem tačne i savršene engleske reči kojima ću se rešiti svog supruga. Znala sam da će me čekati, sa smeškom, na kraju perona, samo korak iza kontrolora karata, možda mi već pružajući jednu od onih kobasica po kojima je minhenska železnička stanica tako poznata i koje je – prokletnik – znao da volim. Neće biti ni trenutka za eksperimentisanje stavom ili rečima. Tada sam već znala da bi čekati značilo oklevati, a oklevati isto što i izgubiti. U četiri duge godine braka s Frenkom već sam propustila i previše prilika da ga se oslobodim zato što sam pokušavala da nišanim. Ovog puta moram ga pogoditi prvim metkom, direktno u glavu, ili će on pogoditi mene.

Razočaranje nakon što smo se smestili u dve mračne nameštene sobe u tom sumornom severnoevropskom gradu koji se čak nije mogao pohvaliti ni time da je glavni grad odbacilo me je kao katapultom

na jug. Frenk je imao svoj posao; ja sam imala svoje ništa. Minhen svakako nije mesto da u njemu prezimate zarobljeni s posesivnim mužem, u jednoj od onih posleratnih zgrada bez prozora, šest ulica udaljenih od poslednje tramvajske stanice; u zgradi s bezbrojnim bravama i ključevima, s gazdaricom koja špijunira, bez telefona. Osim Fulbrajtovih stipendista, nikakvih prijatelja u stranoj zemlji. Protraćena mladost!

„U redu, idi onda u Španiju“, rekao je kad sam ga saletela za kartu. „Iskoristiću vreme dok nisi ovde da doteram članak o nemačkom pitanju, kad su u *Intersekšenu* zainteresovani.“

Čuvala sam se da ne pokažem oduševljenje. Očigledno se dvoumio oko mog putovanja.

„Pokušaću da ti nabavim neke knjige iz biblioteke. Možda možeš da naučiš malo španskog dok si tamo. Dobro se zabavljaj. Iživi tu želju.“

Ali jasno, da sam se dobro zabavljala, kako bih onda uopšte iživila tu želju? Zabavljala sam se suviše dobro da bih odgovarala na pisma koja mi je slao u svaku kancelariju *Amerikan ekspresa* južno od Minhena. Morala bih da odgovaram lažima, a ja sam želela da živim otvoreno i čisto.

Dakle, prilika da dokažem svoje poštenje naglo se približavala. Kad bi mi bar dao pola novca, nestala bih iz njegovog života. Može da zadrži stan i nameštaj, bez plaćanja alimentacije, završi svoju godinu ovde i pričeka do Njujorka s advokatima. Ja bih otišla u... Rim. Neka on odluči šta će reći našim prijateljima; neka smisli priču za porodicu. Neka spasava svoj obraz kako želi. Moj će se pobrinuti sam za sebe.

Dok se voz polako i sa škripom zaustavljao, bacila sam poslednji pogled u ogledalo. Ni loše ni dobro. Izgubila sam moć procenjivanja sad kad sam napunila dvadeset četiri godine. Izravnala sam šiške iznad očiju, popravila kosu na temenu, izvila usne u smešak. Lepo

lice sve je olakšavalo. Ali osećala sam se staro – kao dvadesetčetvorogodišnjakinja, udata, stara; nekad bilo pa prošlo, kao prošlogodišnja mis Amerike. Molim te, bože, molila sam se, daj da budem lepa barem dok ne potrošim sav novac.

Sveštenik ružičastih obraza s kojim sam sedela u kupeu govorio je: „*Auf wiedersehen, Fraulein*“, i pružao mi zdepastu ručicu. Ti Nemci što se stalno rukuju.

„*Baj-baj*“, kažem. Uživali su da čuju kako govorim *baj*. Njegovo čavrljanje na nemačkom, koje je krenulo nakon Nansija, isteralo mi je španske ritmove iz ušiju i prisililo me da odložim pripreme do poslednjeg mogućeg trenutka. A sad zahteva da prva napustim kupe, sad kad mi je važna svaka sekunda.

„*Bitte*“, rekao je dok je držao vrata otvorena i čekao.

„*Danke*“, odvrtila sam. I napuštajući zadnju mogućnost bega, zakoračila sam na peron u vučju jazbinu.

Tu je bio vuk glavom, baš kao što sam i očekivala, korak iza kontrolora, sa smeškom čim me je opazio, i s buketom anemona. Kao da se vraćam s kratkog putovanja, baš kako je bilo i predviđeno.

Napadni! Ali reči nisu bile spremne.

Achtung! Achtung! – treštalo je iz zvučnika dok se Frenk došunjao do mene i stekao prednost progovorivši prvi. Pa neka, mislila sam. Ja ću imati poslednju reč: aj' zdravo.

„Zdravo, dušo. Dobro došla kući. Je li ti bilo lepo?“ Sav nasmešen, pružio mi je cveće! Cveće! Prvo cveće koje mi je u životu kupio; nešto smišlja. Jednom, dok smo oboje još bili studenti, nabrao je stručak ljutića da zažutimo brade. Ali to je bilo drugačije. Ovo sa cvećem bilo je unapred smišljeno. Kako mrsko od njega da donese anemone, koje volim, koje se otvaraju i zatvaraju i rastu tako živopisno pred očima kao ubrzani film. Baš kao da je znao... Ali odjednom mi je sinulo da, naravno, ne zna. Toga časa ja sam znala sve, a profesor ništa. Ja sam ona koja namerava da dela, ja sam u prednosti. Spremna sam

da pokažem svu svoju moć – jedinu vrstu moći koju žena poseduje. Sve do prošle večeri kad sam mu poslala telegram da uskoro dolazim *Orijent ekspresom*, sigurno me je smatrao jednom od nestalih ili pokojnih; ali sad me smatra svojom ženom koja se vraća kući nakon kratkog putovanja. Nije čak ni slutio da nameravam zauvek da ga napustim. Mislio je da ću mu dopustiti da mi ispravlja pravopis i uči me nemački, da ću mu kuvati *weisswurst*^{*}, primati njegove prijatelje i razgledati bavorske crkve dok on radi, i da ću biti počašćena time što pripadam njemu. Nije ni slutio istinu. Izbegla sam njegov poljubac gurnuvši mu kofer u ruke. Spustio ga je. Obgrlivši me, stisnuo mi je ramena i spustio mi supružinski poljubac na obraz.

„Dobro došla kući“, izgovorio je nežno, s radošću posedovanja, dok je svaki slog bio vidljiv kao oblačić pare u ledenom vazduhu železničke stanice.

Njegove reči su vidljivi predmeti u vazduhu. A gde su moje reči?

Bila sam nemoćna, jedino sam uspela da sprečim da mi se ne tresu kolena. Je li moguće da nije primetio kako grozno izgledam? Trebalo je da bude sasvim lako da jednostavno izlanem istinu. A zašto mi se to onda čini tako prljavim? Možda zato što sam znala da Frenk veruje tačno ono što želi da veruje, ni manje ni više. Njegova šoljica kafe nije uključivala talog, premda baš talog i jeste kafa. On se napajao samo mirisom.

„Bože, kako si mi nedostajala. Zašto mi nisi pisala?“, pitao je. Ali, naravno, nije smeo da dozvoli da odgovorim na tako opasno pitanje. Smesta je upitao: „Šta ti se desilo?“, i prebacio me je iz aktiva u pasiv.

Kako sam želela da mu kažem da se meni ništa ne događa, da sam ja ta koja se događa njima, bila to istina ili ne. Kad bih mu barem mogla reći... „Svašta se događalo“, kazala sam. *Sad. Reci mu sad.*

* Nem.: Bele kobasice. (Prim. lekt.)

Ali zvučnici su me prekinuli s novim izgovaranjem reči *Achtung* i ja sam izgubila hrabrost.

„Bio sam zabrinut za tebe. Nisi dobila moja pisma? Pisao sam ti na sva moguća mesta. Dobro. Sad si se naputovala. Nadam se da je s tim gotovo! Valjda si izživela tu želju. Sad kad si se vratila, nikad te više neću pustiti da odeš od mene. Bože, kako si mi nedostajala.“ Voz koji je kretao zaglušio ga je. Stisnuo mi je ruku i viknuo: „Hajde, idemo na kobasice i možeš da mi pričaš o svojoj avanturi. Evo, uzmi ovo.“ Najzad je uspeo da mi preda cveće; zatim je uzeo kofer.

Zašto je sve lepo što je za mene učinio bilo mito ili usluga, zašto su moje ljubaznosti bile dužnost prema njemu? Sad će pokušati da kobasicama odloži ono što želim da mu saopštim, da kupi moje ćutanje anemonama. Krajičkom oka posmatrala sam kako previše razdragano skakuće železničkom stanicom noseći moj kofer, dok mu duge noge hrle ispred njega kao da ga nose na neko važno mesto, i znala sam da je potrebno još samo nekoliko trenutaka, pa da se setim pravih reči, reči kojima ću mu saopštiti istinu. Upotrebiću njegove reči, njegov šuplji rečnik.

„Frenk. Čekaj. Pre nego što odemo na kobasice, moram nešto da ti kažem.“

„Šta?“, pita me sa smeškom. Uvek sa smeškom. Nije čak ni spustio moj kofer ili usporio korak da čuje šta imam da kažem. Činilo se da se ne seća da mu za sve vreme puta nisam napisala ni jedno jedino pismo.

„Prevarila sam te, Frenk.“ Nemarno sam uklonila šiške s očiju. „U Madridu.“

Nije trznuo nijednim mišićem, čak ni da ukloni smešak. Ali znala sam da sam ga pogodila. Mogla sam da nastavim, svesna da će reći doći same od sebe. Koliko je bolje reći istinu nego truditi se da je sakrijete. Nakon toga bila sam sigurna da me samo formalnosti mogu

zadržati, i to samo na kratko vreme, kao kad malo ostanete posle sahrane, a zatim ću moći slobodno da odem.

Ali nisam htela ništa da rizikujem. Ozbiljno, službeno sam rekla: „Znam šta ti misliš o tome. Znam da je s nama gotovo.“

Sad je red na njemu. Da, čuo me je. Počeo je da usporava. Napokon je sasvim prestao da hoda. Stajao je i gledao u mene i mehaničkim pokretom podizao i spuštao kofer. Usta su mu se malo oklembesila, otvorena, kako bi istina mogla da prodre unutra. Otro je ruku o ogrtač. A zatim je izbacio jednostavan automatski odgovor: „Ne!“ Najpre tiho, a zatim sve glasnije, s postepenim dodavanjem decibela. „Ne! Ne! Ne!“

Znala sam ga dovoljno dobro da prepoznam svaki od njih. Kakvo mnoštvo *ne*, olakšano tu i tamo kakvim sinonimom ili parafrazom: „Nisi valjda!“, „Ne verujem ti“, „Nije istina“, „Nije moguće“. Paljba negiranja. To brojno *ne* dopustilo mi je da ga mrzim još jedan čašak. *Slušaj ga!* – rekla sam sama sebi pobedonosno, pravdajući se. Ali zapravo nije bilo za to vremena, a osim toga pravdanje bi bila zamka. Ne, naprosto sam morala učvrstiti svoju prednost i nestati.

„Da“, šapnula sam mu, premda nisam bila sigurna kako će to delovati. „Da“, ponovila sam tiho kroz zalogaje na kiosku s kobasicama na železničkoj stanici, blago, pokušavajući da potisnem prizvuk trijumfa. Ali na pultu između nas, drečava poput anemona, ležala je naša osnovna bračna rasprava: „Ne!“, „Da!“, „Ne dopuštam!“, „Baš hoću“, „Lažeš!“, „Istina je!“, „Nisi!“, „Jesam!“

Neverna. To je reč koju može shvatiti, pojam kojim može baratati, čist, apstraktan, razumljiv pojam koji implicira red. Narušeni red, ali ipak red. Iako je držao glavu u rukama dok sam dovršavala poslednje zalogaje kobasice, znala sam da će s njim biti sve u redu kad odem. Kršiće ruke i govoriti našim prijateljima: „Varala me je“, i verovaće u moju pokvarenost i svoju čistotu, a onda će naći drugu ženu.

„Ne ostavljaš mi izbor. Gotovo je, razumeš“, pretio je.